

מקום מקלט לגולים. ולזה חושב שגם בוצרה שמו מורה שבו יהיו נבצרים. וטעה בזה, כי בוצרה מלשון בציר...

והטעות הב' שאינו קולט אלא שוגג וכו' – מבואר הוא. והטעות הג' שאינו קולט אלא אדם וכו' כלומר, ישראל שקרואים אדם, ואינם נמסרים תחת המלאך, אבל האומות שהם תחת משטרות מלאך, הנה המלאך אין לו מקלט, וכשהוא נופל האומה שהיא תחת ממשלתו נופלת, כמו שפרש הרמב"ן ז"ל בפסוק 'סר צלם מאליהם'... ולדעת רז"ל שהמלאכים לפעמים מתלבשים בצורה אנושית ונראים למראית עין בהקיץ... אפשר לפרש שסמאל בעצמו גולה לבוצרה. ופשוטו של הגדה כפי הדרך הנזכר למעלה'.
(יש להעיר שבתוס' בע"ז (נח: ד"ה בצר) נראה שגרסו שטעותו היה בויהוי 'בצר' שאמרה תורה, שסבר היא בצרה).

ובספר שפת אמת (מסעי תרל"א תרל"ד) פרש בשם זקנו הרי"ם זצ"ל, ענין הטעות בין 'בצר' ו'בצרה' בדרך זו: כי ההורג נפש בשגגה, אין לו מקום בעצמו [כמו שנאמר ולא רץ לא יכפר הדם...], אך השי"ת נותן לו מקום לגלות שמה. זהו ענין 'בצר' – החיזוק והתוקף שנתן לו השי"ת. וכמו כן התורה קולטת, כמו שדרשו בצר במדבר... וזאת התורה. ומי שידע שחטא ואבד מקומו ושבו להשי"ת, יוכל להנצל ע"י התורה. אך זה רק כאשר יודע שאין לו מקום, זה עצמו נותן לו מקום. אבל אם עולה על דעתו שיש לו מקום ועל כך הוא סומך – אינו קולט כלל. וזה ענין 'בצרה' – שלוקח העוז והחיזוק לעצמו, ולכך אינו קולט. כי כל מה שקולט הוא בכך שידע שאין לו מעצמו מקום, זה בעצמו הוא תיקון חטאו, והוא עיקר מקומו – מה שידע שאין לו מקום.
ע"ע שם משמואל – ויקהל; שופטים.

דף יג

וחזור לשררה שהיה בה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: לא היה חוזר לשררה שהיה בה' – מבואר בריטב"א שאפילו ר' מאיר לא אמר אלא לענין חזרה לשררה שהיה בה, אבל אין ממנים אותו לשום שררה מחדש, כל שלא הוחזק בה לא הוא ולא אבותיו (וע' אילת השחר).
ואמנם צידד הריטב"א, וכן כתב המאירי, שזה רק ברציחה וכיו"ב – דברים חמורים, אבל בשאר עבירות, אם עשה תשובה – מחזירים לשררתו וגם ממנים מחדש. וכן הביא במשנה ברורה (סו"ס" קנג) מאליה רבה שמסתפק בדבר, שמא רק ברציחה ולא בשאר עבירות.
ע"ע בשו"ת חתם סופר חו"מ כב, ובמה שהעיר מכאן בספר מגדים חדשים ברכות כח.

אמר רב כהנא: מחלוקת בשש, דמר סבר לכם לקליטה... אלא אמר רבא: מחלוקת בארבעים ושתים, דמר סבר ועליהם... – בירושלמי אין מוזכר החילוק בענין זה בין שש ערי מקלט למ"ב ערי הלויים. ומחלוקת ר' יהודה ור' מאיר התבארה שם (בספ"ה ממעשר שני) בדרך אחרת; האם ארבעים ושמונה הערים הללו שייכות ללויים – זו היא דעת ר' יהודה שסובר שלכך חייבים הרוצחים להעלות להם שכר. או שמא אינן שלהם אלא רק ניתן להם לגור שם [כמו ירושלים לדעת הסובר לא נתחלקה לשבטים]. ותלו (בירושלמי שם) את מחלוקתם במחלוקת התנאים האם כהנים ולויים מתודים וידוי מעשרות – האם יכולים לומר 'האדמה אשר נתת לנו'. וכן אמרו בירושלמי (בסוטה פרק עגלה ערופה ה"ב) נפקא מינה משאלה

זו לענין הבאת עגלה ערופה בערי מקלט; אם אותן הערים שייכות לשבט לוי – מביאים עגלה ערופה, ואם לא ניתנו להם אלא לדירה – אין מביאים.

ואמנם שיטת הבבלי נראה שלדעת הכל ערי המקלט נתחלקו לשבטים, כל עיר לאותו שבט שהיא בתוך תחומו, אלא שאמרה תורה שמצווים לתת אותן ללויים לשבת. ולתלמודנו שלש דיונים נפרדים יש כאן, שאינם תלויים זה בזה בהכרח:

לענין ערי מקלט – השאלה האם זכות הישיבה לרוצחים ניתנה להם במתנה בכל מ"ב הערים, או רק בשש הערים (לכם – לכל צרכים).

לענין וידוי מעשרות השאלה היא היות והערים נחלקו לשאר שבטי ישראל אלא שניתנו ללויים לשבת, האם הן שלהם ממש עד שיכולים לומר 'האדמה אשר נתת לנו' אם לא [ובזה נחלקו ר' יוסי ור' מאיר – במעשר שני שם].

ולענין עגלה ערופה – נראה שלשיטת הבבלי לכולי עלמא ערי מקלט מביאים עגלה ערופה, כי הרי נכללו בחלוקת הארץ לשבטים [שלא כירושלים]. וכן לכל שאר הדינים דינם כשאר ערי ישראל, חוץ מדין 'עיר הנדחת' שאינו בערי מקלט, ממיעוט הכתוב [כמפורש ברמב"ם בהל' ע"ז ד, ד] [עפ"י אבי עזרי – הל' רוצח (קמא) ט, ד אות ד].

*

'ואין עושין דבר זה (– הכנסה לכיפה לרוצח שלא בהתראה וכד') לשאר מחוייבי מיתת בית דין, אבל אם נתחייב מיתתו – ממיתין אותו, ואם אינו חייב מיתתו – פוטרין אותו. שאף על פי שיש עונות חמורין משפיכות דמים, אין בהם השחתת יישובו של עולם כשפיכות דמים, אפילו ע"ז, ואין צריך לומר עריות או חילול שבת אינן כשפיכות דמים. שאלו עוונות הן מעבירות שבין אדם למקום, אבל שפיכות דמים מעבירות שבינו לבין חברו, וכל מי שיש בידו עון זה, הרי הוא רשע גמור, ואין כל המצות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה ולא יצילוהו מן הדין, שנאמר: אדם עשוק בדם נפש וגו'.

צא ולמד מאחאב עובד ע"ז, שהרי נאמר בו רק לא היה כאחאב, וכשנסדרו עונותיו וזכויותיו לפני אלקי הרוחות, לא נמצא עון שחייבו כליה ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות, שנאמר: ויצא הרוח ויעמד לפני ה' – זה רוח נבות, ונאמר תפתה וגם תוכל – והרי הוא הרשע לא הרג בידו אלא סיבב, קל וחומר להורג בידו' (לשון הרמב"ם הל' רוצח ושמירת הנפש ד, ט).

*

כי הדם הוא יחניף את הארץ – 'צריך להבין פירוש הלשון 'יחניף', שלכאורה אינו שייך לפירוש חניפה שבכל מקום.

והנכון לענ"ד דאף דכל המלכיות מקפידות על שפיכות דמים, מכל מקום יש חילוק גדול בין קפידתם לאיסור שפיכות דמים שבתורה, דקפידת המלכיות הוא מצד ישוב העולם, כמפורש באבות (ג, ב) וכידוע, ולכן אם נדמה לו שאדרבה חברו מקלקל ישוב העולם לפי דעתו הסבלה, הורג לחברו, ומצד זה יש מלחמות בעולם, ועוד מצדיקים עצמם בחשבם שלא פעלו עול אלא עוד תקנו בזה, וגם ודאי אין מקפידין על חיי שעה כלל ולא על חיי זקן, כידוע שאין הרופאים

משתדלים כל כך בעד זקן, אבל איסור התורה הוא מצד חשיבות האדם, ולכן אף שאין צורך בו לישוב העולם נמי אסור להורגו באותו החומר עצמו, ואף לשוטה, ואף לחיי שעה ישנו אותו האיסור עצמו, ומותר בשביל זה לחלל שבת. נמצא בשאחד הורג חבירו מחמת שלפי דעתו מקלקל ישוב העולם הוא מחניף לארץ כפשוטו, שלפי דעתו האדם הוא טפל לארץ, ולא כהאמת שהוא דרך התורה, שאדרבה הארץ טפל להאדם' (דרש משה – מסעי).

פרק שלישי – 'אלו הן הלוקין'

'ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לנתין ולמזמר' – רש"י כאן כתב שהנתינים אסורים מן התורה, משום לא תתחתן במ (וכ"כ התוס' שאנן, וכ"ד התוס' בכתובות רפ"ג; רמב"ן ורשב"א קדושין עה. וע"ז זכר יצחק כח-א). ואולם שיטת כמה ראשונים שהנתינים אינם אסורים אלא מדרבנן, שדוד הוא שגזר עליהם. ולדבריהם לא נאמר לא תתחתן במ אלא בגיותן ולא בגירותם (כ"כ רש"י בכתובות שם ובכ"מ. וכ"ד הרמב"ם; בעה"מ יבמות עה, וכל"ק דרבא שם).

ולפי שיטה זו, נקט 'נתינה' ו'נתין' אגב ממזרת, אבל אין בהם מלקות דאורייתא, וכמו 'חלוצה' שנקט אגב 'גרושה'. [וענין הזכרת חלוצה אגב גרושה בכל מקום, פרש בספר 'חדושים ובאורים', לומר שחכמים נתנו לה חומר יותר מאיסורי שניות לעריות (כבימות פה כתובות ק). וגם לומר שמחללת את זרעה, לכך הוזכרה בכל מקום עם הגרושה].

יש אומרים שלדעת תנאים אחת, חלוצה לכהן אסורה מדין תורה [וכמו שדייקו התוס' מלשון רש"י כאן] – ע' תוס' ישנים יבמות מד. פרוש הרדב"ז על הרמב"ם – תרומות ז, כג; משך חכמה אמור כא, ז.

'אכל טבל...' – על שינוי הלשון 'אכל' כמאורע שארע, ולא בלשון 'האוכל טבל' – ע' 'חדושים ובאורים'.

(ע"ב) זרבי ישמעאל... אבל מיתה ומלקות – מיתה אריכתא היא' – אפשר שהולך ר' ישמעאל לשיטתו

(בריש סנהדרין) שדין מלקות בכ"ג דיינים כדיני נפשות [לאביי (שם י). מגורה שוה ד'רשע רשע', ולרבא – סברה היא שהמלקות במקום מיתה עומדת. אבל לדברי שניהם יש לומר שלמדנו שדין המלקות כמיתה], ולכך סובר ר' ישמעאל שאין כאן 'שתי רשעיות' נפרדות ושונות אלא שתי צורות הענשה לרישעה אחת.

[בספר אור שמח (מעילה א, ג) חידש שכששתי הרשעיות באות על ענין אחד, אין בזה קלב"מ. ולכך אין ללמוד ממוציא שם רע לכל מקום שלוקה ומשלם, כי שם שונה שנענש בשני עונשים על ענין אחד. וכבר הרגיש מסוגיתנו, שמבואר שהמיתה פוטרת מן המלקות של אותו איסור עצמו. ומשמע בדבריו שאכן תלוי הדבר בשני התירוצים כאן, ורק לפי רבא אין אומרים 'קלב"מ' כששני העונשים על דבר אחד.

ובספר בית ישי (לגר"ש פישר שליט"א. פז, ב) תמה שאין במשמע כלל ששני התירוצים חולקים בכך. ובאר שגם כאן המלקות והמיתה באים על שני ענינים, וזאת על פי מה שהוכיח שם שעונש המלקות בא על עצם ההמראה שעבר אמימרא דרחמנא, והמיתה באה על המעשה החמור מצד עצמו, ע"ש. (יצוין שכסברת האו"ש כתב המהר"ם (ב"ק ד.) ובאילת השחר העיר עליו מסוגיתנו כפי שהעיר באו"ש. וע"ע בענין זה בנחלת דוד ב"ק כב; חזו"א ב"ק ג; אבי עזרי סנהדרין (תנינא) יח, ו אות ב).

על כל פנים יש לומר לפי"ז שיעקר סברת רבי ישמעאל במה שנקט 'מיתה ומלקות מיתה אריכתא היא', היינו כיון ששניהם

עונש הגוף על עבירה אחת. אין האחד פוטר חברו, כי נידון כעונש אחד גדול. ולפי"ז יודה רי"ש שעל שתי עבירות נפרדות אומרים 'קלב"מ' אפילו במיתה ומלקות.

ואולם פשטות הדברים כאן ובסוגיא דכתובות לז: מורה שגם בשני דברים נפרדים שייכת סברת 'מיתה אריכתא', וע"כ נראה לומר כנ"ל, שסובר שהמלקות והמיתה קרובים זה לזה ונחשבים כעונש זהה, וכגון הלוקה פעמים ארבעים].

'קבלה מיניה רבי שמואל בר רב יצחק, כדי רשעתו... ברשעה המסורה לבית דין הכתוב מדבר' –
 וכל זה נכלל בטעם שאמר ר' עקיבא שחייבי מיתות, כיון שרשעתם מסורה לבית דין, הרי אין בידם לבטלה ע"י שיעשה תשובה, אבל בעונש המסור לשמים, בידו לבטלו ע"י התשובה (ע' ברכת אברהם).
 ונראה שהוא הדין לעונש מיתה בידי אדם, כל שאפשר לבטלו – אינו פוטר ממלקות. ובכך מיושבת קושית אבי עזרי (סנהדרין תנינא יח,ו) מדוע כהן שמש בטומאה לוקה, והלא פרחי כהונה פוצעין את מוחו, וכדין 'קנאים פוגעין בו' שכתב הגרעק"א ששייך שם קלב"מ? אך להאמור אתי שפיר, כי בדין 'כדי רשעתו' שנאמר במלקות הדבר מותנה בעונש המסור לבית דין שא"א לבטלו. והרי המשמש בטומאה אינו חייב מיתה אלא בשעת מעשה (כמו שהאריך באג"מ אה"ע ח"א לח), ולכך כאשר לא הרגוהו – לוקה.

ר'בא אמר: אתרו ביה לקטלא כולי עלמא לא פליגי דאין לוקה ומת, כי פליגי דאתרו ביה למלקות;
ר' ישמעאל סבר לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין לוקין עליו, ור' עקיבא סבר לאו שניתן לאזהרת
מיתת ב"ד אין לוקין עליו' – טעמו של ר' עקיבא מבואר, שהאזהרה הוצרכה ונאמרה לעונש מיתה, ושוב אינה קיימת אזהרה לעונש מלקות. ואולם טעמו של ר' ישמעאל לא פורש.

ויתכן שר'בא לשיטתו (בסנהדרין י.) שפרש טעמו של ר' ישמעאל שדין מלקות נצרך לבית דין של כ"ג מפני שהמלקות תחת מיתה עומדת. ואם כן, בעצם הלאו ניתן לעונש אחד, אלא שיש בו שתי חלוקות: או מיתה, או – לחילופין, כאשר לא התרו למיתה – למלקות העומדות תחתיה. [וסברא זו היא הנותנת שכשהתרו בו למיתה אינו לוקה, כי כל עיקרון של המלקות משום שהן במקום המיתה, אבל כשיש מיתה אין שייך מלקות, דתרת מיתות לא עבדינן לאותו חטא]. ואפשר שזו כוונת הגרעק"א בגליון הש"ס.

– מה שהוצרך ר' עקיבא לטעם שאם עשה תשובה ב"ד של מעלה מוחלין לו, כי בלאו הכי היה ראוי להשאירו בעונש כרת ולא להלקותו, כמו בחייבי מיתות כשהתרו בו למיתה (חדושים ובאורים).

על קושית המהרש"א כאן – ע' משך חכמה תצא כה, א.

וע"ע רמב"ן ובעה"מ בשלהי מסכתין; גוב"י תנינא או"ח קכה; חדושי הגר"ד בענגיס ח"א מח; עלה יונה עמ' רא ואילך, ובתשובת הגרש"ו אויערבך וצ"ל שם עמ' רה. ועיקר הענין נוגע לסוגיא שבסוף המסכת.

רבינא אמר: לעולם כדאמרינן מעיקרא, שאם עשו תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להן...' –
 הרמב"ם (בפירוש המשנה כאן ובריש כריתות ובספר המצוות שרש יד) נקט שכרת צריך אזהרה (וכמוש"כ בלח"מ סנהדרין יח,ב ועוד).

וכן משמע מכמה ראשונים שקרבן צריך אזהרה. (ע' תוס' ב"ק קה: ועוד [ואולם מהתוס' בסוגינתנו (בד"ה רבי יצחק) אין נראה כן]. וע' או"ש סנהדרין יח,ב; אבי עזרי מעילה ד,ט).

וכנראה הם יפרשו שלדברי רבינא שוב אין צורך במה שאמרו שאינם צריכים התראה, ובכל זאת יש חילוק בין מיתת ב"ד לכרת, כי כיון שב"ד של מעלה מוחלים אם עשו תשובה, הלאו ניתן גם לאזהרת

מלקות אף על פי שהוא בא גם לכת. לא כן במיתות ב"ד שעונש המיתה הוחלט, הלאו ניתן בהחלט לאזהרת מיתה ולא למלקות. [אמנם רש"י פרש שלרבינא חוזר הפירוש הראשון, שטעם רע"ק הוא משום 'כדי רשעתו', וכפשטיה דגמרא 'לעולם כדאמרין מעיקרא', אך להרמב"ם י"ל שאפשר עתה להשאיר גם בטעם שפרש רבא משום 'לאו שניתן לאזהרת מיתה ב"ד' ובדלא אתרו, ואעפ"כ כרת שאני כאמור] (עפ"י שער המלך תפלין ד, יא; אבי עזרי סנהדרין (תליתאה) יח. וע"ע חדושי הגר"ר בענגיס ח"א מח).

דף יד

'נפקא ליה מקל וחומר...' – ואף על פי שאין עונשין מן הדין, יש לומר שלענין קרבן – עונשין. או גם יש לומר, וכן פרש הראב"ד, שאינו אלא בגדר 'גילוי מלתא' על חילוק חטאות, ושייך ללמוד זאת מ'קל וחומר' (ריטב"א).

עוד בענין זה בגליון הש"ס שבועות לא; אור שמח איס"ב ב; גליון מהרש"א זבחים כג; ובאבי עזרי (תליתאה, שבועות ט, ב) תמה הלא לכאורה מפורש בתוספתא (שבועות ג, ד) שנחלקו תנאים בשאלה זו. וצידד לתרץ ששונה קרבן דשבועת העדות המדובר שם שהוא בא על מויד, ואפשר שהוא מגדרי עונשין ולא כפרה בעלמא. או אפשר שאף שבתוספתא נחלקו בדבר, סתם גמרא דידן (בשבועות לא): משמע שעונשין מן הדין בקרבן. עוד בענין ענישה מן הדין בקרבן, ע' תור"פ פסחים כה. וע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין נד.

'לומר שאין עונשין מן הדין' – נתבאר בסנהדרין עו.

'אמר רבי עקיבא: שאלתי את רבן גמליאל ורבי יהושע באיטליו של עימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל...' – 'קא משמע לן דאף על גב שהיו רבן גמליאל ורבי יהושע הולכים לדבר הצריך להם טובא, ותו שהיה לדבר מצוה, ליקח בהמה למשתה, אפילו הכי כשבא אצלם רבי עקיבא לשאול דברי תורה לא נמנעו מלהשיב על כל פרטי שאלותיו ולא אמרו לו זיל האידנא דטרידנא. והיינו דקתני בתר הכי 'ועוד שאלן...'. לומר שלא היתה שאלה אחת בלבד אלא טובא, ואפילו הכי לא נמנעו... דתלמוד תורה כנגד כולם.

ושוב ראיתי להרב קרבן אהרן (דף צא) שכתב דקמ"ל אגב שלא היו החכמים יוצאים אלא לדבר מצוה. ועוד, שגם בהיותם בשוק לא היו פוסקים מדברי תורה... (מתוך 'שושנים לדוד' לר"ד פארדו. ועתוס' בכריתות טו.).

'ולאידך נמי האי ודאי קל וחומר פריכא הוא אלא נפקא ליה מאחתו דסיפא' – לפי זה נראה לפרש שאלת רבי עקיבא לרבן גמליאל ורבי יהושע ותשובתם אליו; השאלה היתה האם יש לדרוש מאחתו לחלק חטאות באחתו שהיא אחות אביו ואחות אמו, אם לאו. והשיבו לו שמסתבר לדרוש לחלק, שהרי אנו רואים שאפילו בבא על חמש נדות יש חילוק חטאות, ואמנם יש מקום לומר שגופים מחלקים יותר משמות, אך יש גם מקום לומר להפך, לכן סברא לדרוש מן הכתובים ששמות מחלקים על סמך ה'קל וחומר' (עפ"י חדושים ובאורים כריתות ג, י).

'אחתו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו... נפקא ליה מאחתו' – ולפי שהכתוב מדבר באחווה, לכך